

Кузьміченко І.О.

УДК 37.013.001.7

**ОНТОЛОГІЧНІ МЕЖІ ПОНЯТТЯ КОМПЕТЕНТНОСТІ
ЯК СИТУАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ОСОБИСТОСТІ**

Успішне вирішення актуальних завдань, що стоять перед сучасним українським суспільством, багато в чому залежить від переконань, чекань, цінностей і установок людей, які визначають їх відношення до інновацій, результативності, змісту і ефективності різних видів діяльності. Інкультурація особистості передбачає як необхідну умову досягнення певного рівня компетентності (культурної, соціальної, професійної, побутової тощо).

У рамках «суб'єкт-суб'єктної» парадигми взаємодії індивіда і навколишнього оточуючого середовища (соціального, освітнього, інформаційного та ін.) процес формування особистості як професіонала і професіонала як особистості й активного суб'єкта життєдіяльності визначає інваріантний характер завдань, що виникають в будь-якому суспільстві незалежно від культурно-історичних умов, що склалися. Тому аналіз феномену «компетентності», його змісту, структури, ролі у соціокультурному контексті є актуальною проблемою філософії культури.

Дослідження феномену компетентності стають усе більш різноспрямованими. Найбільш розробленими є її соціально-психологічний (К. Абульханова-Славська, В. Дружинін, І. Зимня, А. Мінаєв, Л. Мітіна, М. Попова, Т. Титаренко), педагогічний (В. Долл, І. Єрмаков, Т. Єрмаков, Дж. Куллахан, Л. Пермінова, Ж. Перре, Дж. Равен, Б. Рей, М. Ріжаков, Г. Халаш) та соціологічний (З. Бауман, П. Бергер, П. Бурдье, Е. Гідденс, І. Мартинюк, Ю. Резнік) аспекти. Але проблема вироблення і застосування системного і комплексного підходу до концептуалізації компетентності як умови інкультурації особистості залишається ще не вирішеною і потребує філософських узагальнень.

Проблема компетентності привертає увагу і філософів у контексті аналізу різних аспектів проблеми людини та її буття в світі. Вона актуалізується у зв'язку з осмисленням викликів сучасної цивілізації і можливих відповідей на них (Г. Арендт, К.-О. Апель, Б. Вандельфельс, М. Кастельс, І. Карпенко, Ю. Павленко, Е. Тоффлер, М. Требін), у контексті пошуків " нової етики " (Г. Йонас, М. Конш, Е. Левінас, Г. Марсель, П. Рікер).

Філософсько-рефлексивне поле компетентності особистості формується і розвивається завдяки дослідженням її окремих різновидів – компетентності комунікативної (Ю. Габермас, Ю. Жуков, Л. Петровська, А. Сікурел), професійної (А. Маркова, Е. Зеєр, В. Сластьонін, М. Іголкіна, М. Цигульова), інформаційної (В. Акуленко, М. Дзугоєва, О. Зайцева, Н. Насиров, О. Толстих), соціальної (Г. Білицька, А. Брушлинський, Н. Казарінов, О. Мачехіна, В. Цветков, Р. Ульріх) тощо.

Підсумовуючи вищевикладене треба відзначити, що на сьогодні нагальною залишається проблема концептуалізації компетентності особистості як цілісного феномена у його соціально-професійних репрезентаціях.

Щоб внести більшу ясність до розуміння компетентності більш докладно проаналізуємо сучасні підходи до її визначення та систематизації.

Відмітимо деякі найбільш загальні визначення компетентності.

Згідно Глосарію термінів ЄФО (1997) компетентність визначається, як здатність робити щось добре або ефективно, виконувати особливі трудові функції, відповідати вимогам, що пред'являються при улаштуванні на роботу [1].

М. Хомський розглядає компетентність як потенційну властивість людини, пов'язану з її мисленням, знаннями, досвідом, навиками тощо, і як таку, що проявляється у кожній дії частково [9].

О. Хуторський розділяє поняття "компетенція" і "компетентність": «...маючі на увазі під компетенцією деяку відчужену, наперед задану вимогу до освітньої підготовки учня, а під компетентністю – його особистісну якість (характеристику), що вже відбулася» [10].

Т. Ковальова при обговоренні доповіді О. Хуторського [10] дає наступні визначення: «Компетенції, ... це одиниці правової дійсності. Професійна сфера задає певні вимоги, які виражаються в ... компетенціях. ... крім того, формулюються якості, якими повинні володіти ученики шкіл, щоб вони цим ключовим компетенціям відповідали. Ось тоді і виникає слово компетентність».

І. Зимня також бачить відмінність компетентностей/компетенцій і визначає компетенції як «деякі внутрішні, потенційні, скриті психологічні новоутворення ... які потім виявляються в компетентностях людини як актуальних ... проявах» [3].

У визначеннях компетентності І. Зимньої: «компетентність» ... трактується ... як та, що ґрунтується на знаннях, інтелектуально- і особистісно-обумовлена соціально-професійна життєдіяльність людини» [3], і В. Ледньова, М. Нікандрова, М. Ріжакова: «Компетентність являється ... сферою відносин, що існують між знанням і дією в людській практиці» [6], акцентується увага на взаємозв'язаності властивостей людини і її діяльності.

Практично всі автори відзначають складний характер компетентності.

Д. Равен розглядає компетентність як явище, яке «складається з великого числа компонентів ... ці компоненти можуть замінювати один одного в якості складових ефективної поведінки...», «види компетентності суть мотивовані здібності» [8].

Р. Уайл [13] і автори «Концепції модернізації російської освіти на період до 2010 року» [5] розглядають компоненти компетентності як складні особистісні утворення, що включають інтелектуальні, емоційні і етичні складові, в тому числі мотивацію.

Також пропонуються різні варіанти систематизації компетентностей.

Ж. Делор формулює чотири компетентності: «навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися жити разом, навчитися жити», підкреслюючи, зокрема, що потрібно «навчитися робити, щоб отримати не тільки професійну кваліфікацію, але й ...компетентність, яка дає можливість справлятися з різними багаточисленними ситуаціями та працювати в групі» [3].

Д. Равен виділяє 37 компетентностей, наприклад, впевненість в собі, адаптивність, відсутність фаталізму, самоконтроль і т.д. [8].

Як відзначає І. Зимня, в переліку компетентностей є власне компетентності, наприклад, соціальні, і є їх складові [3].

Варіантом систематизації компетентностей являється виділення ключових або базових компетентностей.

В. Хутмакер відзначає, що є різні підходи до того, що визначають в якості ключових компетентностей. Їх може бути дві: уміти писати і раціонально мислити, або сім: вивчення, пошук, погляд (мислення), зв'язок (спілкування), співпраця, досягнення мети і прийняття себе.

Радою Європи визначено п'ять груп ключових компетентностей: політичні і соціальні, міжкультурні, комунікативні, інформаційно-технологічні, здатність до безперервного навчання [11].

Б. Оскарсон виділяє ключові компетентності, які розвиваються на додаток до специфічних, професійних компетентностей: здатність до ефективної роботи в команді, планування, вирішення проблем, творчість, лідерство, підприємницька поведінка, організаційне бачення і комунікативні навички [7].

Розробники освітніх стандартів Російської Федерації виділяють три групи освітніх компетенцій: ключові (загальні для всіх предметів), загальнопредметні (загальні для циклу предметів) і предметні (для кожного предмету). Ключовими освітніми компетенціями є: ціннісно-смыслові, загальнокультурні, навчально-пізнавальні, інформаційні, комунікативні, соціально-трудові і компетенції особистісного самоудосконалення [10].

І. Зимня розділяє компетентності на ключові, професійні і соціальні (у вузькому сенсі) [3].

Зіставлення різних, часто суперечливих, підходів до визначення і систематизації компетентностей дозволяє зробити висновки про те, що практично всі автори:

- відмічають складність визначення, систематизації і оцінки компетентностей;
- пов'язують компетентність людини з її здібностями;
- відзначають, що компетентність людини виявляється в результатах її діяльності (дій);
- відзначають, що компетентність може бути оцінена досягненням заданого результату;
- розглядають компетентність, як складну систему і відзначають ієрархічність компетентностей;
- відзначають мінливість, розвиток компетентностей в процесі навчання та діяльності і можливість їх цілеспрямованого формування.

Але все ж таки у числі багаточисельних визначень компетентності можна виділити ті визначення, в яких акцентується увага на системний, динамічний і діяльнісний характер компетентності. Це визначення компетентності в «Настройці»: «компетентність є динамічне поєднання знання, розуміння, навичок і здібностей» (Tuning Educational Structures in Europe); визначення С. Шишова: компетентність – це «можливість встановлення зв'язку між знанням і ситуацією або, в більш широкому сенсі, як здатність знайти, виявити процедуру (знання і дія), відповідну для проблеми» [12]; визначення В. Ледньова, М. Нікандрова, М. Ріжакова: «компетентність є ... сферою стосунків, що існують між знанням і дією в людській практиці» [6]; Д. Іванова, К. Мітрофанова і О. Соколової: «Під компетентнісним підходом розуміється підхід, який акцентує увагу на результаті освіти, причому як результат розглядається не сума засвоєної інформації, а здатність людини діяти в різних проблемних ситуаціях». [4].

Щоб внести більшу ясність до розуміння компетентності скористаємося аналогією процедур пізнання або оцінки компетентності людини і пізнання або оцінки властивостей об'єкту наукових досліджень.

Для дослідження об'єкту проводиться спостереження або експеримент. Оскільки будь-який об'єкт являється системою, результати спостереження або експерименту одночасно відображають властивість об'єкту як цілого і як складного, тому йому властива системність та ієрархічність.

У тому випадку, коли об'єкт розглядається як «чорний ящик», результати дослідження обмежуються емпіричною моделлю об'єкту. При оцінці відповідності властивостей об'єкта деяким заданим результатам випробування (експерименту) порівнюються з деякими заданими (стандартними) результатами, одержаними раніше при дослідженні об'єкту. Аналогічно проводиться ідентифікація об'єкту.

Про компетентність людини можна також судити тільки за наслідками її діяльності (дії) в умовах, аналогічних умовам спостереження або експерименту. Заявлені задачі компетентнісного підходу (визначення результатів, які використовуються для оцінки компетентності, і змісту і методів проведення освітнього процесу, який забезпечує формування компетентності, що відповідає цим результатам) аналогічні задачам отримання емпіричної моделі об'єкту (метод «чорного ящика»), випробування або ідентифікації об'єкту.

Поняття «компетентність» часто одночасно використовується і як синонім здатності людини (властивості об'єкту - «чорного ящика»), і як оцінка цієї здатності (випробування та ідентифікація об'єкту). До певної міри з цим пов'язана суперечність визначень компетентності.

Для оцінки рівня компетентності використовуються результати - очікувані показники того, що людина повинна знати, розуміти і/або бути в змозі виконати після навчання. Очевидно, це результати діяльності (дій) компетентної людини в деяких умовах, які зумовили цю діяльність. Як і у разі випробування об'єкту, результати, за якими оцінюється компетентність людини, повинні бути заздалегідь отримані шляхом певних досліджень діяльності людей, компетентність яких приймається як міра порівняння.

Отже, оцінка компетентності полягає у визначенні ступеня відповідності результатів діяльності (дій) людини у визначеній ситуації, результатам, встановленим раніше і очікуваним для цієї ситуації.

Оскільки результати діяльності одночасно відображають властивості людини як цілої і як складної, оцінкам компетентності повинна бути властива системність і ієрархічність, що є причиною використання поняття компетентності в множині.

У всіх випадках діяльності людина сприймає, відображає ситуацію, оцінює її і приймає рішення - проект дії, і здійснює дію відповідно до цього рішення. Сприймаючи і відображаючи ситуацію, оцінюючи її і приймаючи рішення, нарешті, здійснюючи дію - людина мислить.

Тому, **компетентність** - це здатність людини з використанням знань, умінь та навичок сприймати, відображати, оцінювати ситуацію, приймати рішення (проект дії), та здійснювати дію відповідно до цього рішення.

Не можна не відмітити, що компетентність – це ситуативна діяльність, оскільки виражається у готовності до здійснення якої-небудь діяльності в конкретних професійних ситуаціях [3]. Компетентність людини виявляється, перш за все, в здатності зрозуміти ситуацію. Ситуація є реальністю, з якою стикається людина. Вона реагує на ситуацію залежно від її змісту (характеру): позитивно, нейтрально або негативно; як на таку, що зачіпає або не зачіпає її інтереси і таке інше.

По О.Фельдбауму, при дослідженні людиною дійсності (ситуації) виникає її відбиття у вигляді інформаційної динамічної моделі.

Дійсно, будь-які пізнавальні і пошукові процеси починаються з прагнення зрозуміти проблему, яка вимагає рішення. Така діяльність здійснюється завжди у системі когнітивних координат, що визначаються стилями побудови суджень, які складають вихідні передумови формування конкретного змісту проблеми, у даному випадку, ситуації.

Розуміння апперцептивне, тобто нова інформація асимілюється шляхом співвідношення з тим, що вже відомо; нове знання і новий досвід включаються в систему знання, що вже існує, — на цій основі відбувається відбір, збагачення і класифікація матеріалу. Розуміння приходить тоді, коли зміст ситуації знаходиться в одній формулі, але такій, яка указує на значимі характеристики зв'язків людини з оточенням. І ця формула, так або інакше, пов'язана із знаком. Отже, при сприйнятті ситуації, в процесі її розуміння, просте чуттєве відбиття ситуації трансформується в осмислене відбиття ситуації з використанням знаків.

Оскільки ключовою ланкою компетентності є мислення і відчуття, які завжди присутні в людині, щонайменше, в зачатковому стані, будь-яка людина, в принципі, компетентна, тобто здатна з використанням знань, умінь і навичок сприймати і відображати ситуацію, приймати рішення – проект дії, і здійснювати дію відповідно до цього рішення. Проте якісний рівень знань, умінь, навичок і здатності з їх використанням сприймати і відображати ситуацію, оцінювати її, приймати рішення і здійснювати дію у людей різний, що виявляється у відмінності якісного рівня результатів їх дій – в адекватності або неадекватності ситуації цих результатів. Оцінка ж людини як компетентної фактично означає, що вона володіє компетентністю деякого (необхідного або достатнього) якісного рівня, що забезпечує результат, адекватний ситуації. Наприклад, також використовується слово «якісний», замість слів «високоякісний» або «доброякісний», слово «культурний», замість слова «висококультурний» і таке інше. Тут поняття «компетентність» виступає вже не як синонім здатності людини, а як оцінка якості цих здібностей.

До певної міри з відміченою двоїстістю поняття «компетентність» пов'язана суперечність його визначення, а також використання понять «компетенція» і «результат». Вирішити це протиріччя можна формулюючи окреме визначення компетентності як оцінки здібностей людини: **компетентність** – це і оцінка якісного рівня здатності людини з використанням знань, умінь і навичок сприймати і відображати ситуацію, оцінювати її, приймати рішення – проект дії, і здійснювати дію відповідно до цього рішення.

Проведений аналіз досліджень проблеми визначення змісту поняття «компетентність» дає нам підстави робити певні узагальнення. А саме:

1) компетентність є інтегральною характеристикою ефективності діяльності суб'єкта, вона характеризує її якість;

2) компетентність поняття прикладне, функціональне, що визначається контекстом, ситуацією, необхідністю використання, тобто компетентність – це ситуативна діяльність, оскільки виражається у готовності до здійснення якої-небудь діяльності в конкретних ситуаціях;

3) будь-яка людина компетентна, тобто здатна з використанням знань, умінь і навичок сприймати і відображати ситуацію, приймати рішення – проект дії, і здійснювати дію відповідно до цього рішення. Оцінка людини як компетентної фактично означає, що вона володіє компетентністю деякого (необхідного або достатнього) якісного рівня, що забезпечує результат, адекватний ситуації;

4) компетентність – це і оцінка якісного рівня здатності людини з використанням знань, умінь і навичок сприймати і відображати ситуацію, оцінювати її, приймати рішення – проект дії, і здійснювати дію відповідно до цього рішення.

Інтеграція в сучасне суспільство й знаходження свого місця в житті вимагають дедалі більших зусиль і компетентностей від кожної людини. Треба зазначити, що професійна діяльність є найважливішим видом діяльності людини і одним із способів її інкультурації. Головним когнітивним компонентом підсистеми професіоналізму діяльності виступає саме професійна компетентність, яка є важливою умовою становлення професіонала у будь-якій галузі. Тому подальша розробка вказаної проблеми набуває усе більшої значимості і може слугувати підставою для подальших пошуків у напрямі визначення змісту, категорій, складових професійної компетентності.

Джерела та література:

1. Глоссарий терминов рынка труда, разработки стандартов образовательных программ и учебных планов / Европейский фонд образования (ЕФО). – М., 1997.
2. Делор Ж. Образование: сокрытое сокровище. Доклад Международной комиссии по образованию для XXI века, представленной ЮНЕСКО / Ж. Делор. – Изд. ЮНЕСКО, 1996.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно-целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия / И. А. Зимняя // Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы : труды методологического семинара. – М. : Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2004.
4. Иванов Д. А. Компетентностный подход в образовании. Проблемы, понятия, инструментарий : учеб.-метод. пособие / Д. А. Иванов, К. Г. Митрофанов, О. В. Соколова. – М. : Академия АПК и ПРО, 2003.
5. Концепция модернизации российского образования на период до 2010 года : Утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 29.12.2001 г. № 1756-р // Официальные документы в образовании. – 2002. – № 4. – С. 3-31.
6. Леднев В. С. Государственные образовательные стандарты в системе общего образования: теория и практика / В. С. Леднев, Н. Д. Никандров, М. В. Рыжаков. – М., 2002.
7. Оскарссон Б. Базовые навыки как обязательный компонент высококачественного профессионального образования. Оценка качества профессионального образования : доклад 5 / Б. Оскарссон; под общ. ред.: В. И. Байденко, Дж. ван Зантворта. – М. : Европейский фонд подготовки кадров. Проект ДЕЛФИ, 2001.
8. Равен Д. Компетентность в современном обществе: выявление, развитие и реализация / Д. Рамен. – М. : Когито-Центр, 2002. – 396 с.
9. Хомский Н. Аспекты теории синтаксиса / Н. Хомский; [пер. с англ.]. – М., 1972.
10. Ключевые компетенции и образовательные стандарты : доклад на отделении философии образования и теории педагогики РАО 23 апреля 2002 / А. В. Хуторской. М. : Центр «Эйдос», 2002.
11. Hutmacher Walo. Key competencies for Europe : Report of the Symposium Berne, Switzerland 27-30 March, 1996. Council for Cultural Co-operation (CDCC) / Walo Hutmacher. – Secondary Education for Europe Strasbourg, 1997.
12. Шишов С. Е. Понятие компетенции в контексте качества образования / С. Е. Шишов // Стандарты и мониторинг в образовании. – 1999. – № 2. – С. 30-34.
13. While R. W. Motivation reconsidered: The concept of competence / R. W. While // Psychological review. – 1959. – № 66.

Кухар В.В.**УДК.316.34:355.2.001****ДЕФИЦИТ И ЕГО РОЛЬ В СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ ЖИЗНИ**

Постановка проблемы. В социальной и экономической литературе не только отсутствует понятие дефицита, но и даже такой научный термин, как дефицит. Однако его фактическую роль и значение невозможно переоценить. В предлагаемой статье предпринята попытка наметить способы разрешения проблемы дефицита.

Основное содержание статьи. С начала можно попытаться определить дефицит в этимологическом, толковом и научном смысле. В этимологическом словаре Макса Фасмера термин **дефицит** не найден. В словаре иностранных слов **дефицит** [< лат. deficit недостает] означает, во-первых, недостаток, нехватку чего-либо, во-вторых, убыток, превышение расходов над доходами, а **дефицитный** – не имеющийся в достаточном количестве, убыточный. В толковом значении **дефицит** означает ограниченность ресурса, значимого для существования, воспроизводственной деятельности общественного субъекта: общества, любого сообщества, личности.

В различных формах цивилизации *важнейшей формой дефицита являются творческие идеи, способные повысить эффективность деятельности. В качестве дефицита могут также выступать любые натуральные продукты, средства производства, капитал.* Дефицит могут представлять любые натуральные продукты, средства производства, капитал.

Им, кроме того, может выступать капитал, квалификация, товары и услуги. Он приобретает характер всеобщего принципа, определяющего социально-хозяйственную структуру общества, функции воспроизводственного процесса. Система дефицита приобретает структурообразующий характер в том случае, если в обществе складывается система монополии на дефицит.

Социально-хозяйственное господство дефицита возможно лишь при вполне определенных условиях, когда уровень сложности хозяйственных связей опережает рост всеобщности этих связей, т.е. экономических отношений, экономики, когда сохранилось господство натуральных отношений, вступивших в конфликт с высокой сложностью и динамизмом хозяйства. Основа для дефицита складывается при усложнении хозяйства, если оно парадоксальным образом происходит экстенсивным путем, т.е. без соответствующего развития всеобщей формы связи: рынка, денег, торговли [<http://www.Onlinedics.ru/slovar/fil/d/defitsit.html>].

Приведенные источники свидетельствуют об *отсутствии дефиниции (определения) дефицита* и попытке связать его толкование лишь с экономическим содержанием, мало приближающем его к науке. *С научной точки зрения дефицит должен стать не просто понятием, а понятием, не менее значимым, чем такие понятия, как товар, деньги, капитал, стоимость.* Его отсутствие – признак